

Kur'ân'ın Bazı Sahâbîlerin Dalâlette Olan Yakınlarıyla Mücadeleleri Üzerinden Verdiği Mesajlar

The Messages Of The Quran Through The Struggles Between
Some Companions Of Prophet Muhammad And Their Relatives
Who Went Astray

Cumhur DEMİREL

Dr., Vaiz Dr., Preacher
Diyanet İşleri Başkanlığı Presidency of Religious Affairs
İstanbul | Türkiye İstanbul | Turkey
cumhurdemirel@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3144-040X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 27 Eylül 2021 Received | 27 September 2021
Kabul Tarihi | 21 Aralık 2021 Accepted | 21 December 2021
Yayın Tarihi | 30 Aralık 2021 Published | 30 December 2021

Atıf | Cite as:

Demirel, Cumhur. "Kur'ân'ın Bazı Sahâbîlerin Dalâlette Olan Yakınlarıyla Mücadeleleri Üzerinden Verdiği Mesajlar [The Messages Of The Quran Through The Struggles Between Some Companions Of Prophet Muhammad And Their Relatives Who Went Astray]". Tokat. *Tokat İlmîyat Dergisi* | Tokat Journal of İlmîyat 9/2 (Aralık | December 2021), 537-554.
<https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1001687>

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
| This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

The Messages Of The Quran Through The Struggles Between Some Companions Of Prophet Muhammad And Their Relatives Who Went Astray

Abstract: The Qur'an give a number of special names to the believers who saw the Prophets. For example, a group of believers who responded to Jesus' invitation and supported him, is mentioned as the disciples in verses. This group who had the honour of faith upon an inspiration coming from Allah, was the first to accept Jesus and there were twelve people. The appellations of the believers who were friends of the Prophet Muhammad, are muhājirīn and ansār in the Qur'an. The first of these words refers to the believers who migrated by leaving their property and relatives behind for the sake of their belief; the other word refers to those who took Medina as their homeland before. The reason why the second group is mentioned with this quality is that they sheltered the immigrants and helped them. Muhājirīn and ansār are all called the companions of the Prophet Muhammad. The Companions have an important place in religion due to their loyalty and submission to the Messenger of Allah, their support to him, and their extraordinary efforts to spread Islam and being it understood correctly in his life and after his death. Islam rooted with the occasion of their efforts and reached the next generations. The addressee of the Quran's "warn your closest relatives" which addressed to Muhammad in private, is also for all believers. In accordance with this order, the companions of Prophet Muhammad tried to be concerned with their relatives who were about to go astray. Many verses were descended upon the incidents which occurred between them and their relatives. The aim of this study is to determine who the companions and their relatives are referred to in the aforementioned verses with reference to the reason for occasions of revelation. In addition, in the study, it will be drawn attention to the sensitivities which the believers should consider in their relations with their deviated relatives based on the expressions which approves or corrects the attitudes of the companions of Prophet Muhammad in the contents of the verses regarding the subject. It is narrated that the revealing of the word of "fathers" in the last verse of the surah al-Mujādala was caused by Abu Bakr because of slapping his father Abu Quhafa who insulted the Prophet Muhammad. In the same verse, the word "sons" was revealed upon Abu Bakr's call to his son who was on the side of the polytheists, to fight one-on-one in the Battle of Badr; the word "relatives" was revealed upon Umar killed his uncle Âs b. Hişâm b. al-Mughira and the word "brothers" was revealed upon Mus'ab b. Umayr killed his brother who was on the side of the polytheists. Umar asked the Messenger of Allah from whom he made a request that the captives of Badr be killed by their Muslim relatives, to allow Ali to kill his brother Akil. In the sources, there is no statement of Ali regarding this offer. However, it is known that he killed his relatives, Utbe and Walid, in one-to-one combat before the known war. These kinds of narratives regarding the aforementioned persons did not forgive those who opposed Islam, even if they were their relatives, and that they could kill them when necessary, are a sign that they placed their religion above all kinds of values. Abdurrahman, the son of Abu Bakr, who is together with his father both before and after he became a Muslim was at the center of some events which constituted the reason for the revelation. For example, the person who is mentioned in the seventy-first verse of the surah An'am, whom the devils wanted to mislead and threw into the desert perplexedly, even though his friends called him to the right way as "come to us", was none other than him who turned back on his heels. The expression "Give their shares to those whom your oaths have bound" in the Surah Nisa is also related to him and his father.

Before, while his father had sworn not to aid and not to give anything from his property to him as he was not a Muslim; Allah, with this expression, ordered him to leave as much as his share when he became a Muslim. The eighth verse of Surah Ankebut was revealed upon Sa'd b. Ebî Vakkâs' mother suggested him to abandon his religion. In the aforesaid verse, man is warned not to obey his parents if they force him to commit sin of practicing idolatry or polytheism (shirk) against Allah blindly.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Verse, Companions of Prophet Muhammad, Relatives.

Kur'an'ın Bazı Sahâbilerin Dalâlette Olan Yakınlarıyla Mücadeleleri Üzerinden Verdiği Mesajlar

Öz: Kur'an, peygamberleri gören müminlere bazı özel isimler vermiştir. Örneğin, Hz. İsa'nın davetine icabet edip ona destek olan bir grup mümin, âyetlerde, havariler olarak anılmıştır. Allah'tan gelen bir ilham vesilesiyle iman şerefine ulaşan bu zümre Hz. İsa'yı ilk tasdik edenler olup on iki kişidirler. Hz. Muhammed'in arkadaşları olan müminlerin Kur'an'daki unvanları da muhacirûn ve ensardır. Bu kelimelerden ilki müminlerden, inançları uğruna mal, mülk ve yakınlarını geride bırakarak hicret edenleri; diğeri daha önce Medine'yi yurt edinmiş olanları ifade etmektedir. İkinci zümrenin bu vasıfla anılmalarının sebebi muhacirleri barındırıp onlara yardım etmiş olmalarıdır. Muhacirûn ve ensarın tümüne birden sahâbe denir. Sahâbe Resûl-i Ekrem'e gösterdikleri bağlılık ve teslimiyet, ona verdikleri destek, onun hayatında ve vefatından sonra İslâm'ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptıkları olağanüstü çalışmalar sebebiyle dinde önemli bir yere sahiptir. İslâm onların gayretleri vesilesiyle kök salmış ve sonraki nesillere ulaşmıştır. Kur'an'ın, özde Hz. Muhammed'e yaptığı "En yakın hısımlarını uyar." hitabının muhatabı aynı zamanda tüm müminlerdir. Sahâbe, bu emir mucibince, dalâlet üzere olan yakınlarıyla alakadar olmaya gayret etmişlerdir. Onlar ve yakınları arasında cereyan eden hadiseler üzerine birçok âyet nazil olmuştur. Bu çalışmanın amacı, sebab-i nüzûl rivayetlerinden hareketle, söz konusu âyetlerde kendilerine işaret edilen sahâbiler ve yakınlarının kimler olduklarına dair tespitlerde bulunmaktadır. Ayrıca çalışmada, konuyla ilgili âyetlerin muhtevaların yer alan ve sahâbenin takındığı tavırları tasvip veya tashih eden ifadelerden yola çıkılarak, müminlerin, hak yoldan sapmış yakınlarıyla ilişkilerinde gözetmeleri gereken hassasiyetlere dikkat çekilecektir. Mücadele suresinin son âyetinde geçen "babaları" lafzının sebab-i nüzûl ile ilgili olarak Hz. Muhammed'e dil uzatması nedeniyle Hz. Ebû Bekir'in, babası Ebû Kuhâfe'ye tokat atması olayı rivayet edilmiştir. Aynı âyette geçen "oğulları" ifadesi Bedir savaşında Hz. Ebû Bekir'in, müşriklerin safında yer alan oğlunu teke tek çarpışmaya çağırması; "akrabaları" ifadesi Hz. Ömer'in, dayısı olan Âs b. Hişâm b. el-Muğire'yi öldürmesi; "kardeşleri" lafzı Mus'ab b. Umeyr'in, müşriklerin safında yer alan kardeşini öldürmesi üzerine inmiştir. Hz. Ömer, Bedir esirlerinin Müslüman akrabaları tarafından öldürülmeleri yönünde bir talepte bulunmuş ve kardeşi Akîl'i öldürmesi için Hz. Ali'ye müsaade etmesini Resûl-i Ekrem'den istemiştir. Kaynaklarda Hz. Ali'nin bu teklifle ilgili herhangi bir beyanı yer almamaktadır. Ancak Bedir savaşı başlangıcında yapılan mübarezede Hz. Ali'nin akrabaları olan Utbe ve Velid'i öldürdüğü bilinmektedir. İsmi geçen zevatın İslâm'a karşı çıkanları, akrabaları bile olsalar, affetmediklerine, icap ettiğinde öldürebildiklerine dair bu nevi rivayetler, onların, dinlerini her türlü değer üzerinde tuttuklarının göstergesidir. Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman Müslüman olmadan önce de, olduktan sonra da, babasıyla birlikte, vahyin nüzûlüne sebep teşkil eden bazı olayların merkezinde olmuştur. Örneğin En'âm suresinin yetmiş birinci âyetinde bah-

si geçen, arkadaşları “bize gel” diye doğru yola çağırdıkları halde şeytanların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri, ökçeleri üstünden gerisin geri dönen kimse ondan başkası değildir. Nisa suresinde geçen “Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin” ifadesi de o ve babasıyla (r.a.) alakalıdır. Daha önce babası ona, Müslüman olmadığı için, infak etmemeye ve malından hiçbir şey vermeye yemin etmiş iken o Müslüman olunca Allah (c.c.) bu ifade ile kendisine payı kadar miras bırakılmasını emretmiştir. Ankebût suresinin sekizinci âyeti de Sa’d b. Ebî Vakkâs’a (r.a.), annesinin, dinini terk etmesini telkin etmesi üzerine nazil olmuştur. Söz konusu âyette, insana, ana babasının onu bir şeyi körü körüne Allah’a ortak koşması için zorlaması durumunda onlara itaat etmemesi uyarısında bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’ân, Âyet, Sahâbe, Akriba.

Giriş

Kur’ân, peygamberleri gören müminlere bazı özel isimler vermiştir. Örneğin, Hz. İsa’nın davetine icabet edip ona destek olan bir grup mümin, âyetlerde, havariler¹ olarak anılmıştır. Lügatte “yardımcı”² ve “bembeyaz”³ anlamlarına gelen bu isim, onlara, mesleklerinden ötürü⁴ veya Hz. İsa’nın samimi dostları oldukları için verilmiştir.⁵ Allah’tan gelen bir ilham vesilesiyle iman şerefine ulaşan bu zümre⁶ Hz. İsa’yı ilk tasdik edenler olup on iki kişidirler.⁷ Hz. Muhammed’in arkadaşları olan müminlerin Kur’ân’daki unvanları de muhacirîn⁸ ve ensardır.⁹ Bu kelimelerden ilki müminlerden, inançları uğruna mal, mülk ve yakınlarını geride bırakarak hicret edenleri; diğeri ise onlara ev sahibi olanları ifade etmektedir.¹⁰ İkinci zümrenin bu vasıfla anılmalarının sebebi muhacirleri barındırıp onlara yardım etmiş olmalarıdır.¹¹ Muhacirîn ve ensarın tümüne birden sahâbe denir. Biriyle birlikte bulunmak, onunla dost olmak, manasına gelen sohbet kelimesinden türetilen¹² bu lafız “sâhib” kelimesinin çoğuludur.¹³ Sahâbe lafzıyla birlikte kullanılan “ashâb kelimesinin

¹ Âl-i İmrân 3/52; el-Maide 5/111-113; es-Saf 61/14.

² İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdül’l-Çafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâîyin, 1990), 2/639.

³ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vil-i âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru’l-Hicr, 1422/2001), 5/443-444.

⁴ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 2/639.

⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5/443-444.

⁶ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdi’l-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006), 8/283.

⁷ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1401/1981), 29/319.

⁸ el-Ahzâb 33/6; el-Haşr 59/8.

⁹ et-Tevbe 9/100, 117.

¹⁰ el-Haşr 59/9.

¹¹ el-Enfâl 8/72-74.

¹² Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/491.

¹³ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed ibni Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (by: Matbaatü’l-Cevâhib, ts.), 2/7.

tekili “sahâbî” olarak gelir. Her iki lafız da Hz. Muhammed’i görüp ona inanan kimseler için kullanılmıştır. Sahâbe, Resûl-i Ekrem’e gösterdikleri bağlılık ve teslimiyet, ona verdikleri destek, onun hayatında ve vefatından sonra İslâm’ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptıkları olağanüstü çalışmalar sebebiyle dinde önemli bir yere sahiptir. İslâm onların gayretleri vesilesiyle kök salmış ve sonraki nesillere ulaşmıştır.¹⁴ İslâm uleması onlar arasında bir üstünlük sıralaması bulunduğu kani olmuşlardır. Bu hiyerarşide en üst mertebe Hz. Ebû Bekir’e aittir. Onun ardından sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gelmektedir.¹⁵

Hz. Muhammed’e yardımda öne çıkan müminlerin çoğu muhacirlerdendir. Onun en yakın arkadaşı olan Hz. Ebu Bekir de bir muhacirdir. O, yalnız hicret yolculuğunda¹⁶ değil, birçok kişinin imanla şereflenmesine vesile olarak İslam’a davette de iki kişiden biri olmuştur.¹⁷ Hz. Muhammed, gerek sohbeti gerekse malı hususunda kendisinden en çok istifade ettiği kişinin o olduğunu bizzat ikrar etmiştir.¹⁸ Kur’ân’ın kendilerinden bahsettiği ve Hz. Muhammed’in övgüsüne mazhar olan başka sahâbiler de mevcuttur. Örneğin Fetih suresi onun (s.a.s.), “Siz bugün dünya ehlinin en hayırlısunuz.”¹⁹ sözleriyle taltif ettiği kimselerden bahsetmektedir.²⁰ Söz konusu insanlar İslam tarihinde “Rıdvan biati” olarak şöhret bulan hadisede hazır bulunan müminlerdir. Malum biatin bu isimle anılmasının sebebi ise Allah’ın (c.c.) bu biate iştirak eden müminlerden razı olduğunu beyan etmiş olmasıdır. Hudeybiye antlaşması öncesinde Hz. Muhammed’in Hz. Osman’ı Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerine göndermesi ve onların da Hz. Osman’ı tutsak etmesi sonucu alınan bu biat bir ağacın altında gerçekleşmiştir. O gün müşriklerle vuruşacaklarına ve kaçmayacaklarına, icap ederse canlarını feda edeceklerine söz veren müminlerin adedinin bin üç yüz ile bin beş yüz arasında olduğu rivayet edilmektedir.²¹

Kur’ân’ın özelde Hz. Muhammed’e yaptığı “En yakın hısımlarını uyar”²² hitabının muhatabı aynı zamanda tüm müminlerdir. Sahâbe, bu

¹⁴ Efendioğlu, “Sahâbe”, 35/491.

¹⁵ Ömer Neseфі, *Metnü'l-Akâid* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 10; Sa’düddîn et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Akâid* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.), 178.

¹⁶ et-Tevbe 9/40; İbnü'l-Esîr Ziyâeddîn el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1407/1987), 2/5.

¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/ 66.

¹⁸ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Kâhire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980), “Kitâbu Fezâili's-Sahâbe”, 62 (No. 3654).

¹⁹ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh* (Riyad: Dâr-u Tayyibe, 2006), “İmâra”, 71.

²⁰ el-Fetih 48/18, 19.

²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/267.

²² eş-Şuarâ 26/214.

emir mucibince, dalâlet üzere olan yakınlarıyla alakadar olmaya gayret etmişlerdir. Onlar ve yakınları arasında cereyan eden hadiseler üzerine birçok âyet nazil olmuştur. Söz konusu âyetler malum hadiselerde sahabenin takındığı tavırları tasvip veya tashih eden ifadeler ihtiva etmektedirler. Müşrikler ise akrabalık bağlarını menfi yönde kullanmışlar, yakınlarını ifsat etme gayreti içerisinde olmuşlardır. Örneğin bazı âyetlerde geçen “hayra engel olan”²³ ifadesiyle kastedilen kişi kendi ailesini ve diğer bazı yakınlarını İslam’dan alıkoymaya çalışan bir müşriktir. Bu şahsın “Bu Kur’ân iki kasabadan birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?”²⁴ diyen, bu sözle kendisini ve Taif’li Urve b. Mes’ud es-Sakafi’yi kasteden Velid b. Muğira olduğu rivayet edilmektedir.²⁵ O, oğullarının²⁶ ve kardeşinin çocuklarının tevhibi kabullenmelerine mani olmuştur.²⁷ Günâh işleyen hiçbir nefsin başkasının günahını çekmeyeceğinin ifade edildiği ilahi hükmün de²⁸ “Muhammed’i (s.a.s.) inkâr edin; şayet bir günahı varsa ben çekerim.” diyen Velîd hakkında nazil olduğu söylenmiştir.²⁹ Etrafındaki birçok insanın şirkin karanlığından tevhibin aydınlığına çıkmasını engelleyen Velîd b. Muğira kendisi de Kur’ân’a iman etmek üzereyken diğer bir müşrik olan Ebu Cehil tarafından caydırılmıştır.³⁰

1. Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir İslam öncesi dönemde Kureyş’in tanınmış simaları arasında olup kabilesinin ihtilafli meselelerini çözmesiyle maruftur.³¹ O, İslâmiyeti kabul eden ilk zevattandır. Hz. Peygamber’e iman eden ilk kişinin o olduğu da söylenmiştir.³² Ebû Bekir (r.a.), Hz. Muhammed’in kendisine İslam’ı tebliğ etmesini müteakip hiç tereddüt etmeksizin putları reddedip Müslüman olmuş³³ ve ona (s.a.s.) var gücüyle destek vermiştir.³⁴ Resûl-i Ekrem’in vefatını müteakip hilafet görevini deruhte ederek dinin

²³ Kâf 50/25; el-Kalem 68/12.

²⁴ ez-Zuhruf 43/31.

²⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/305.

²⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 30/84.

²⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/449.

²⁸ Fâtır 35/18.

²⁹ Şihâbüddîn Mahmûd Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî* (Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 2/184

³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 23/429.

³¹ Ahmed bin Abdilvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûni’l-Edeb* (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1423), 19/10-11.

³² Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *Kitâbü’l-bed’ ve’t-târîh* (by: Mektebetü’s-Sekâfeti’l-Dîniyye, ts.), 4/145.

³³ Ebû Osmân Mahbûb el-Câhiz, *el-Osmâniyye*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1991), 39.

³⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 1/ 65-66.

yayılmasına katkı sağlamıştır.³⁵ Ebû Bekir (r.a.) vahiy kâtiplerinden biridir³⁶ ve peygamberi (s.a.s.) gibi, altmış üç yaşındayken vefat etmiştir.³⁷ Kur'an'ın, Resul-i Ekrem'le birlikte yaşadığı hicret tecrübesi³⁸ vesilesiyle özel bir konum bahsettiği³⁹ Ebû Bekir (r.a.)⁴⁰ Müslüman olduğunda kırk bin dirhemi olmasına rağmen vefat ettiğinde geride hiçbir servet bırakmamıştır. Bunun sebebi onun kazancını Allah yolunda harcamayı âdet edinmiş olmasıdır.⁴¹

Hz. Ebû Bekir ashâbın babası, annesi, erkekler ve kadınlar yönünden çocukları ve çocuklarının çocukları sahâbî olmakla şereflenmiş tek ferdidir.⁴² Sebeb-i nüzûl rivayetleri bu mümtaz ailenin kimi bireylerinin İslam'ı kabullenmelerinin oldukça geç dönemlere tekabül ettiğini göstermektedir. Örneğin, Mücadele suresinin son âyetinde⁴³ geçen “babaları” lafzının nüzulüne Hz. Muhammed'e dil uzatan babası Ebû Kuhâfe'ye tokat atması hasebiyle Hz. Ebû Bekir'in sebep olduğu⁴⁴ rivayet olunmuştur.⁴⁵ Câhiliye devrinde Kureyş'in öne çıkan şahsiyetleri arasında olan Ebû Kuhâfe'nin hayatına dair fazla bilgi yoktur. O, İslâm'a girmeden önceki döneminde oğlu Ebû Bekir'in (r.a.) tüm varlığını İslâm uğrunda infak etmesine rıza göstermemiş, onun, Müslüman olmalarından dolayı müşrik efendilerinin işkencesine maruz kalan köleleri satın alıp hürriyete kavuşturmasına karşı çıkmıştır. Ebû Bekir (r.a.), Medine'ye hicret ederken tüm parasını yanına almasına, ailesine bir şey bırakmamasına da tepki gösteren babasını Mekke'nin fethedildiği gün Hz. Muhammed'in huzuruna getirmiştir. Ebû Kuhâfe, kendisi hakkında

³⁵ İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/192-212.

³⁶ Muhammed Mustafa A'zamî, *Küttübü'n-Nebî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1398), 29-31.

³⁷ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (by: Dâr'u Hicr, 1417/1997), 9/574.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/5.

³⁹ et-Tevbe 9/40.

⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/66.

⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi'temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 4/147-148.

⁴² Murat Kaya, *Hz. Ebû Bekir'in Kur'an'a Hizmetleri ve Tefsirdeki Yeri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), 27.

⁴³ “Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah'a ve Peygamberine muhalefet edenlere sevgi beslediklerini görmezsin. İşte Allah, imanı bunların kalplerine yazmış, katından bir nur ile onları takviye etmiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan, içinde ebediyen kalacakları cennetlere koyar. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuştur. İşte bunlar, Allah'tan yana olanlardır. İyi bilin ki, saadete erecek olanlar, Allah'tan yana olanlardır.” el-Mücâdele 58/22.

⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 20/329-330.

⁴⁵ Hz. Ebû Bekir'in, babasına karşı bir daha böyle bir davranışta bulunmaması hususunda kendisini ikaz eden Hz. Muhammed'e, “Seni hak ile peygamber gönderen adına yemin ederim ki, eğer kılıcım yakınımda olsaydı, onu öldürecektim” diyerek mukabelede bulunduğu söylenmiştir. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 20/329-330.

oğluna, “Yaşlı babanı buraya kadar yormayıp evinde bıraksaydın onu biz ziyarete giderdik” diyerek iltifatta bulunan Hz. Peygamber’in talebi üzerine İslâmiyet’i seçmiştir.⁴⁶

Mücadele suresinin son âyetinde⁴⁷ geçen “oğulları” lafzının nüzulüne Bedir günü müşriklerin safında yer alan oğlunu teke tek çarpışmaya çağırması hasebiyle Hz. Ebû Bekir’in sebep olduğu⁴⁸ rivayet edilmiştir.⁴⁹ Hz. Ebû Bekir’in bahsi geçen oğlunun Abdullah olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰ Söz konusu kişinin onun diğer oğlu Abdurrahman olduğunu söyleyen de olmuştur.⁵¹ Hz. Esmâ ile öz kardeş, Hz. Âişe ile baba bir kardeş olan Abdullah’ın hicret sırasında Sevr mağarasında buldukları üç gün boyunca Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir’in istihbarat hizmetlerini üstlendiği, onların Medine’ye ulaştığını öğrenince ailesiyle birlikte oraya hicret ettiği bilinmektedir. Ayrıca o, Mekke fethine, Huneyn Gazvesi’ne ve Tâif muhasarasına katılmıştır.⁵² Dolayısıyla söz konusu kişinin Abdullah olduğunu söylemek tarihi bilgilerle örtüşmemektedir. İslâmiyet’in ilk yıllarında müşrikler arasında yer alan Abdurrahman, Bedir ve Uhud savaşlarında onların safında bulunmuş, Hudeybiye Antlaşması esnasında veya daha yaygın bir rivayete göre Mekke’nin fethinden önce Müslüman olmuştur.⁵³

Abdurrahman Müslüman olmadan önce de, olduktan sonra da, babasıyla birlikte, vahyin nüzulüne sebep teşkil eden bazı olayların merkezinde olmuştur. Örneğin En’âm suresinin yetmiş birinci âyetinde bahsi geçen, arkadaşları “bize gel” diye doğru yola çağırdıkları halde şeytanların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri, ökçeleri üstünden gerisin geri dönen kimse⁵⁴ ondan başkası değildir. Olayın yaşandığı esnada henüz imanla şereflenmemiş olan Abdurrahman, arkadaşları yani Hz. Muhammed, babası Ebû Bekir (r.a.) ve diğer sahabe kendisini Müslüman olmaya davet ettikleri halde, bunu kabul etmemiş ve babasını puta

⁴⁶ Asri Çubukçu, “Ebû Kuhâfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/177-178.

⁴⁷ el-Mücâdele 58/22.

⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/277; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 20/329-330.

⁴⁹ Hz. Ebû Bekir oğluyla çarpışmak istediğinde Resul-ü Ekrem’in, “Bırak da seninle birliktelikten istifade edelim. Senin benim gören gözüm, işiten kulağım olduğunu bilmez misin?” iltifatına mazhar olmuştur. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/277; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 20/329-330.

⁵⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 20/329-330.

⁵¹ Ebu'l-Fidâ İsmail bin Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhîre: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000), 13/468.

⁵² Mehmet Ali Sönmez, “Abdullah b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/95-96.

⁵³ Mustafa Fayda, “Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/159.

⁵⁴ el-En'âm 6/71.

tapıcılığa davet etmeye kalkışmıştır.⁵⁵ Nisa suresinde geçen “Yeminlerini- zini bağladığı kimselere hisselerini verin”⁵⁶ ifadesi de o ve babasıyla (r.a.) alakalıdır. Daha önce babası ona, Müslüman olmadığı için, infak etmeye ve malından hiçbir şey vermemeye yemin etmiş iken o Müslüman olunca Allah (c.c.) bu ifade ile kendisine payı kadar miras bırakılmasını emretmiştir.⁵⁷ Ahkâf suresinin on yedinci âyetinde ise anne ve babasına “Öf be sizer! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni tekrar dirilmemle mi tehdit ediyorsunuz?” diyerek tepki gösteren bir kimseden bahsedilmektedir. Anne babası Allah’a sığınarak, “Sana yazıklar olsun! İman et! Allah’ın sözü gerçektir” demelerine rağmen Kur’an’ın öncekilerin masallarından başka bir şey olmadığını iddia eden bu şahsın da⁵⁸ Abdurrahman olduğu söylenmiş, fakat Hz. Âişe bunu reddetmiştir.⁵⁹ Surenin bir sonraki âyetinde, bahsi geçen kişinin Allah’ın (c.c.) azap vaadinin aleyhlerinde gerçekleştiği kimselerden olduğu ifade buyrulmaktadır.⁶⁰ Bu ifade Hz. Âişe’nin haklı olduğunu göstermektedir. Zira bir kimse aleyhine azap vaadinin gerçekleşmesi onun iman etmeden ölmesini muciptir. Abdurrahman’ın iman ettiği ise bilinmektedir.⁶¹

2. Hz. Ömer

Hz. Ömer Fil Vak’ası’ndan on üç yıl kadar sonra, bir diğer rivayete göre ise büyük (dördüncü) ficâr savaşından dört yıl kadar önce Mekke’de doğmuştur. Baba tarafından soyu câhiliye döneminde Kureys’in sefâret işlerine bakan Adî b. Kâ’b kabilesine ulaşmakta ve Kâ’b b. Lüey’de Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşmektedir. Önceleri putperestliğe bağlı kalarak Hz. Peygamber’e ve İslâmiyet’e karşı düşmanlık göstermekteyken bi’setin altıncı yılında Müslüman olan Ömer (r.a.)⁶² davranışlarıyla

⁵⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Zehrâveyn Yayınevi, ts.), 3/446.

⁵⁶ en-Nisâ 4/33.

⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 10/88-89.

⁵⁸ el-Ahkâf 46/17.

⁵⁹ Rivayete göre Muaviye (r.a.), Mervan b. Hakem’i Hicaz’a vali tayin ettiğinde Mervan bir hutbe okumuş ve hutbesinde Muaviye’den sonra halife olarak Yezid’e biat edilmesini telkin etmiştir. Abdurrahman onun bu sözüne itiraz edince Mervan da onu yakalattırmak istemiştir. Abdurrahman kaçarak Hz. Âişe’nin evine sığınmıştır. Onu dışarı çıkarmaya güç yetiremeyen Mervan, “...Anne ve babasına “Öf be sizer! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken...” âyetini okumuş ve âyette bahsedilen kişinin o olduğunu söylemiştir. Bunu duyan Hz. Âişe, perdenin arkasından ona “Allah, Kur’an’da bizim hakkımızda benim suçsuz olduğumu bildiren âyetlerden başka bir şey indirmemiştir.” diye seslenmiştir. İbni Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/19-20.

⁶⁰ el-Ahkâf 46/18.

⁶¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, 19/201.

⁶² Mustafa Fayda, “Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/44.

çevresindekilere sert bir mizaca sahip olduğu izlenimi vermekle birlikte⁶³ gayet merhametli bir zattır.⁶⁴ O, Hz. Ebû Bekir ile birlikte Resûl-i Ekrem'in en yakın iki dostu ve yardımcısından biridir. Resûl-i Ekrem'in fikhî konulardaki söz ve davranışlarını dikkatle izleyip hükümlerin maksat ve hikmetlerini öğrenme imkânını elde etmesi sebebiyle de fikhî ilminde önemli bir yere sahiptir. Yirmiye yakın meselede vahyin onun görüşlerine uygun biçimde geldiğini belirtmek üzere kullanılan⁶⁵ “muvâfakât-ı Ömer”⁶⁶ tabiri onun teşrîin ruhunu kavrama hususundaki kabiliyetini göstermektedir.⁶⁷ O, ikinci İslâm halifesi olmasının yanında⁶⁸ Raşit halifeler içerisinde “emîru'l-müminîn” olarak isimlendirilen ilk zattır.⁶⁹

İslam ordusunun zaferiyle sonuçlanan Bedir savaşında, içlerinde Resûl-i Ekrem'in amcası Abbas ile Akil b. Ebû Talib'in de bulunduğu yetmiş kişi esir alınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s), bu esirlere nasıl muamele edileceğine dair Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile istişarede bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir onların hayatta bırakılıp kendilerinden fidye alınması, Hz. Ömer ise boyunlarının vurulması yönünde kanaat belirtmiştir. Ayrıca Hz. Ömer, idamın bizzat esirlerin Müslüman akrabalarınca icra edilmesini talep etmiş, kendisi için de esirler arasında bulunan bir akrabasını öldürme müsaadesi istemiştir. Hz. Peygamber'in, ashabı, esirleri öldürme veya fidye alma hususunda muhayyer bırakması üzerine onlar fidye almayı tercih etmişlerdir. Bu hadiseyi müteakiben, Hz. Ömer'in kanaatinin isabetli olduğunu gösteren bir âyet nazil olmuştur.⁷⁰ Söz konusu âyette, hiçbir peygambere savaşta düşmanı yere sermeden esir almanın yaraşmayacağı ifade buyrulmuş, müminlerin, geçici dünya malına talip olduklarına, Allah'ın (c.c.) ise onların ahireti kazanmasını istediğine vurgu yapılmıştır.⁷¹

⁶³ Makdisî, *Kitâbü'l-bed' ve't-târîh*, 5/167.

⁶⁴ Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer'i kendisinden sonra halifelîğe tayin etmeye niyetlendiğinde Abdurrahman b. Avf'la (r.a.) istişare etmiş ve ondan “Ömer düşündüğünden daha iyi olsa da çok serttir.” cevabını almıştır. Bunun üzerine o (r.a.) Abdurrahman'a, “Onun sertliği benim yumuşaklığımdan kaynaklanıyor. İşin başına geçtiğinde değişir.” karşılığını vermiş ve vaktiyle kendisinin çok kızdığı bir adama Hz. Ömer'in gayet yumuşak davrandığını hatırlatmıştır. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/272.

⁶⁵ Muhsin Koçak, “Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/51.

⁶⁶ Yüksel Macit, *Muvâfakât-ı Ömer* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 1-118; Selim Arık, “Kerâmet ve Firâset Bağlamında Muvâfakât-ı Ömer”, *Diyanet İlmi Dergi* 41/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2005), 115-128; Mehmet Akif Alpaydın, “Kur'an'da Allah-İnsan İlişkinin Müşahhas Bir Örneği: Muvâfakat Hâdisesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2016), 103.

⁶⁷ Koçak, “Ömer”, 34/51.

⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/273.

⁶⁹ İbni Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/575.

⁷⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/204, 205.

⁷¹ el-Enfâl 8/67.

Mücadele suresinin yirmi ikinci âyetinde geçen “babaları” ve “oğulları” ifadelerinin nüzulüne Hz. Ebû Bekir, babası ve oğlu arasında cereyan eden bazı hadiselerin sebep olduğu daha önce ifade edilmiş idi. Aynı ayette geçen “akrabaları” ifadesi ise Hz. Ömer ve Âs b. Hişâm b. el-Muğîre hakkında nazil olmuştur. Zira Hz. Ömer Bedir günü, dayısı olan bu şahsı öldürmüştür.⁷² O (r.a.), azılı müşrik Ebû Cehil’le de yakın akraba olup, annesi, Ebû Cehil’in kardeşi veya amcasının kızı olan Hanteme’dir.⁷³ Ömer (r.a.), İslam’ı kabul eder etmez başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatmıştır:

“Müslüman olduğumda Ebû Cehil’e varıp kapısını çaldım. Ebû Cehil kapıyı açıp beni görünce “Merhaba kardeşimin oğlu! Ne haber getirdin?” dedi. Kendisine, “Sana şunu haber vermeye geldim, ben, Müslüman oldum ve Muhammed’e iman ettim. Onun bildirdiklerini tasdik ettim.” dedim. Bunun üzerine o, kapıyı yüzüme çarparcasına kapattı ve: “Allah seni de, senin getirdiğin haberi de kahretsin” dedi.”⁷⁴

3. Hz. Ali

Hz. Ali ilk Müslümanlardandır. Hz. Peygamber’e iman edenlerin ilkinin o olduğu da söylenmiştir.⁷⁵ O, namaz kılariken gördüğü Hz. Muhammed’e yapmakta olduğu şeyin mahiyetini sorduğunda ondan, “Bu, Allah’ın (c.c.) kendisi için seçtiği dinidir.” cevabını almıştır. Kendisini Allah’a (c.c.) inanmaya, Lât ve Uzza’yı inkâra davet eden Hz. Peygamber’e bunun ilk kez duyduğu bir şey olduğunu ve babasına danıştıktan sonra cevap vereceğini söylemiştir. Resûl-i Ekrem o sırada henüz İslâm’ı açıktan ilan etme emrini almamış olduğu için söylediklerinin Ebû Tâlib’e bildirilmesini tasvip etmemiş, ona, şayet tereddütte ise konuştuklarını kimseyle paylaşmamasını tembihlemiştir. Bu diyalogun yaşandığı geceyi bekleyerek geçiren Ali, sabah olunca tekrar huzur-ı Resûle varıp şahadet getirerek Müslüman olmuştur.⁷⁶

Hz. Ali’nin babası Ebû Tâlib Hz. Muhammed’in en büyük destekçilerinden biri olmuştur. O, Resûl-i Ekrem’e evliliği de dâhil olmak üzere birçok konuda yardım etmiştir.⁷⁷ Kureyşli müşrikler, Hz. Peygamber’i şer’î olarak değil, tabîî olarak seven bu zatla aralarında küfür işti-raki bulunduğu için, ona karşı gelmeye cesaret edememişler, saygı

⁷² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 29/277; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmîl-Kur’ân*, 20/330.

⁷³ Ebû Abdillâh Mus’ab b. Abdillâh b. Mus’ab ez-Zübeyrî, *Kitâbu nesebu Kureys* (Kahire: Dâru’l-Maârif, 1951), 347.

⁷⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 1/604.

⁷⁵ Makdisî, *Kitâbü’l-bed’ ve’t-târîh*, 4/145.

⁷⁶ İbni Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 4/61-62.

⁷⁷ İbnü’l-Esîr *el-Kâmil fi’t-târîh*, 1/569; İbni Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 4/304.

duymuşlardır.⁷⁸ Lakin onu Resûl-i Ekrem'e karşı kışkırtmaya çalışmaktan da geri durmamışlardır.⁷⁹ Ebû Tâlib'in vefatını müteakip, Hz. Peygamber müşriklerin birçok eziyetine maruz kalmıştır.⁸⁰

Hız. Muhammed, Ebû Tâlib'in hidayetına ve bağışlanmasına vesile olabilmek için çok çaba sarf etmiştir. Öyle ki, bu uğurdaki yoğun gayreti dolayısıyla o (s.a.s.),⁸¹ iki defa ilâhî ikaza muhatap olmuştur.⁸² Kaynaklarda Hız. Ali'nin, babasına, tuttuğu yolun yanlışlığı hususunda uyarıda bulunduğuna dair herhangi bir malumat göze çarpmamaktadır. Muhtemeldir ki, o (r.a.), Hız. Peygamber'le babası arasında geçen birçok diyaloga şahit olmuş, Resûl-i Ekrem söylenmesi gerekenleri söylediği için sukut etmeyi tercih etmiştir. Hız. Ömer, Bedir esirlerinin Müslüman akrabaları tarafından öldürülmeleri yönündeki talebini dile getirirken Resûl-i Ekrem'den, Hız. Ali'ye de kardeşi Akîl'i,⁸³ öldürmesi için müsaade etmesini istemiştir. Kaynaklarda, Hız. Ali'nin bu teklifle ilgili herhangi bir beyanı yer almamaktadır. Ancak malum savaş öncesinde yapılan mübarezede onun (r.a.), akrabaları olan Utbe ve Velîd'i öldürdüğü bilinmektedir.⁸⁴

4. Hız. Sa'd b. Ebî Vakkâs

Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.) Müslümanlığını ilk izhar eden zevat arasındadır.⁸⁵ O (r.a.), İslâm'a girdiğinde, o zamana kadar kendisine çok iyi davrandığı annesi onu, şayet dinini terk etmezse kendisinin ölünceye kadar bir şey yemeyeceğini ve içmeyeceğini, bundan dolayı onun ayıplanacağını ve "anasının katili" olarak anılacağını söyleyerek tehdit etmiştir. Hız. Sa'd, bir kaç gün boyunca yiyip içmeyen annesine, "Anneciğim, yüz tane canın olsa da biri diğerinin ardından çıksa yine de dinimden dönmeyeceğim. İster ye, ister yeme." deyince o, vazgeçip yemek yemiş, bu olay üzerine de Ankebût suresinin sekizinci âyeti nazil olmuştur.⁸⁶ Söz konusu âyette, insana, ana babasının onu bir şeyi körü körüne Allah'a ortak koşması için zorlaması durumunda onlara itaat etmemesi uyarısında bulunulmuştur.⁸⁷

⁷⁸ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/290-291.

⁷⁹ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 10/380.

⁸⁰ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 5/290-291.

⁸¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/3; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 10/398.

⁸² et-Tevbe 9/113; el-Kasas 28/56.

⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/204.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/278; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 20/330; Adnan Demircan, "Utbe bin Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/236.

⁸⁵ Makdisî, *Kitâbü'l-bed' ve't-târîh*, 4/145.

⁸⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 16/340.

⁸⁷ el-Ankebût 29/8.

5. Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrâh

Ebu Ubeyde b. Cerrâh (r.a.) ilk Müslümanlardandır.⁸⁸ O (r.a.), Resûl-i Ekrem'in İslâm'a davete başladığı ve henüz Dârülerkam'a girmediği günlerde Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuştur. İslâmiyet'in yayılması için büyük çaba göstermiş ve bu sebeple Kureyşliler'in ağır baskılarına mâruz kalmıştır. İşkenceler dayanılmaz hale gelince 616 yılında yapılan İkinci Habeşistan Hicreti'ne katılmış, bir müddet sonra Mekke'ye dönmüştür. Ardından da Medine'ye hicret etmiştir.⁸⁹ Mücâdele suresinin yirmi ikinci âyetinde geçen "babaları" ifadesinin nüzul sebeplerinden biri de Ebu Ubeyde b. Cerrâh'ın (r.a.), Uhud günü babası Abdullah b. Cerrâh'ı öldürmesidir.⁹⁰ Bu olayın Bedir günü yaşandığı da söylenmiştir.⁹¹ Ebû Ubeyde'nin babasının İslâm gelmezden önce öldüğünü söyleyenler de olmuştur.⁹²

6. Hz. Hamza

Hz. Hamza, Resûl-i Ekrem'in amcasıdır. Kaynaklar onun, yeğenine eziyet ettiğini duyduğu Ebû Cehil'i başına yayıyla vurup yaraladığından, akabinde de Müslüman olduğundan bahsetmektedirler.⁹³ En'âm suresinin 122. âyeti bu hadise üzerine nazil olmuştur.⁹⁴ Âyette, Hz. Hamza'dan, ölü iken hayat verilen ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nur bahşedilen kimse; Ebû Cehil'den ise, karanlıklar içerisinde kalmış, ondan çıkamayan kimse olarak söz edilmiştir.⁹⁵ İbni Abbas'tan (r.a.) yapılan bir rivayete göre, Mülk suresinin 22. âyetinde geçen "yüzükoyun sürünen"⁹⁶ ifadesiyle Ebû Cehil, "doğru yolda düpedüz yürüyen" sözüyle ise Hz. Hamza kastedilmiştir.⁹⁷ Hz. Ömer, Bedir esirlerine ne yapılacağına dair mezkûr kanaatini söyledikten sonra Hz. Peygamber'den, Hz. Hamza'ya da kardeşi Abbas'ı, öldürmesi için izin vermesini istemiştir.⁹⁸ Kaynaklarda, Hz. Hamza'nın bu hususla ilgili herhangi bir beyanına rastlanamamaktadır. Bununla beraber Bedir savaşı öncesinde gerçekleşen mübarezede onun (r.a.), akrabası olan Şeybe'yi öldürdüğü ve Hz. Ali'yle yardımlaşmak

⁸⁸ Makdisî, *Kitâbü'l-bed' ve't-târîh*, 4/146.

⁸⁹ Ahmet Önkâl, "Ebu Ubeyde bin Cerrâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/249.

⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/277.

⁹¹ İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/468.

⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/330.

⁹³ İbni'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 1/601; İbni Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 4/83.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/182.

⁹⁵ el-En'âm 6/122.

⁹⁶ el-Mülk 67/22.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30/73.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/204.

suretiyle bir diğer akrabası Velid'in öldürülmesine iştirak ettiği rivayet edilmektedir.⁹⁹

7. Hz. Mus'ab b. Umeyr

Kureyş'e mensup zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mus'ab b. Umeyr (r.a.) ilk müminlerdendir. O, yanına bir süre gizlice gidip geldiği Hz. Muhammed'in peygamberliğine şiddetle karşı çıkan ailesinin tüm baskılarına rağmen inancında sebat etmiştir. Peygamberliğin beşinci yılında Habeşistan hicretinde bulunmuş, bir süre sonra Mekke ileri gelenlerinden bazılarının İslâm'a girdiğine dair yanlış bir haber duyulunca otuz sekiz kişiyle birlikte geri dönmüştür. Birinci akabe biatini müteakip Hz. Peygamber tarafından İslâm tarihinin ilk muallimi olarak Medine'ye gönderilmiştir. Medine'ye hicret eden ilk Müslüman olan Mus'ab¹⁰⁰ Uhud savaşında Hz. Peygamber'i korumaya çalışırken¹⁰¹ İbn Kamîe adlı müşrik tarafından şehit edilmiştir.¹⁰² Şehit edildiğinde onu örtecek bir örtü dahi bulunamamıştır. Resûl-i Ekrem, Mus'ab'ın (r.a.) eski bir hırkanın içinde saçları dağılmış, vücudu aldığı darbelerle parçalanmış bir halde yatmakta olduğunu gördüğünde gayet üzülmüş ve şunları söylemiştir: "Seni Mekke'de gördüğümde, senden daha güzel giyinen, senden daha yakışıklı kimse yoktu. Şimdi ise saçın dağınık bir vaziyette sana kefen olarak sarılmış bir elbisenin içerisinde." Resûl-i Ekrem bu sözlerin ardından onun (r.a.) defnedilmesini emretmiştir.¹⁰³

Kur'ân, kimi müminlerin Allah yolunda can vererek Ona (c.c.) olan ah-dini yerine getirdiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁴ Hz. Muhammed, Uhut günü cenazesinin başı ucunda kendisine dua ettiği Mus'ab b. Umeyr'in bu lütfeye mazhar olan zevattan olduğunu müjdelemiştir.¹⁰⁵ Kur'ân'ın, Rabbinin huzuruna varmaktan korkup, nefsini hevâdan alıkoymakla¹⁰⁶ tavsif ettiği kişi Mus'ab b. Umeyr; haddi aşırp dünya hayatını tercih etmekle suçladığı kişi¹⁰⁷ ise kardeşidir. Rivayete göre ensâr Bedir günü esir aldıkları bir

⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/278; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/330; Demircan, "Utbe bin Rebîa", 42/236.

¹⁰⁰ Hüseyin Algül, "Mus'ab b. Umeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/226.

¹⁰¹ Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerü A'lami'n-Nübela*, thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985), 1/148.

¹⁰² Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzuri, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah (Mısır: Dâru'l-Maarif, t.y.), 1/53.

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, thk. Ali Muhammed Amr (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 3/113.

¹⁰⁴ el-Ahzâb 33/23.

¹⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/113.

¹⁰⁶ en-Nâziât 79/40-41.

¹⁰⁷ en-Nâziât 79/37-39.

düşman askerine kim olduğunu sorup ondan “Musa’b b. Umeyr’in kardeşiyim” cevabını almaları üzerine onu bağlamamışlar, kendisine ikramda bulunmuşlar ve yanlarında uyutmuşlardır. Sabah olunca durumuna kendisine anlattıkları Mus’ab’tan “Hayır, o benim kardeşim değil. Esirinizi iyi bağlayın. Onun anası, Bathâ ahalisinin malı ve ziynet eşyası en çok olan kadınıdır.” karşılığını almaları üzerine, askeri, annesi fidyasını gönderinceye kadar bağlamışlardır. Mus’ab’ın, kardeşini Bedir günü¹⁰⁸ veya Uhut günü öldürdüğü de söylenmiştir.¹⁰⁹ Mücadele suresinin son âyetinde geçen “kardeşleri”¹¹⁰ lafzının nüzulüne de Bedir günü müşriklerin safında yer alan kardeşini öldürerek Mus’ab b. Umeyr’in sebep olduğu ifade edilmiştir.¹¹¹ Mus’ab’ın öldürdüğü kardeşinin isminin ne olduğu hususunda ihtilaf vardır. Müfessirler ondan Ebû Uzeyr,¹¹² Âmir¹¹³ ve Ubeyd¹¹⁴ isimleriyle bahsetmişlerdir. Mus’ab’ın malum fiili müteaddit defalar işlediğine dair herhangi bir rivayete rastlanılamaması mezkûr isimlerle anılan kimselerin aynı kişi olduğunu düşündürmektedir. Gerek onun gerekse diğer sahabilerin İslâm’a karşı çıkanları, akrabaları bile olsalar, affetmediklerine, icap ettiğinde öldürebildiklerine dair bu nevi rivayetler, onların, dinlerini her türlü değerin üzerinde tuttuklarının alametidir.

8. Hz. Abdullah b. Übey

Abdullah b. Übey (r.a.), Kur’ân’ın, kendisi hakkında “iftira suçunun en büyük payını yüklenene ise büyük bir azap vardır”¹¹⁵ buyurduğu¹¹⁶ Medineni münafıkların elebaşı¹¹⁷ Übey b. Selul’ün oğludur. O (r.a.), bir gün su içtiğine şahit olduğu Resûl-i Ekrem’den (s.a.s.) “Ey Allah’ın rasulü! İçtiğin sudan biraz artır ki onu babama içireyim. Umulur ki Allah (c.c.) bu su vesilesiyle onun kalbini arındırır.” ricasında bulunmuştur. Hz. Peygamber onun isteğini yerine getirmiş, o da (r.a.) artan suyu babasına götürmüştür. Übey b. Selul, kendisine sunulan şeyin mahiyetini sorduğunda Abdullah (r.a.) ona, “Bu su Peygamber’in (s.a.s.) içtiği sudan artmıştır. Allah (c.c.) bunun vesilesiyle senin kalbini arındır umuduyla getirdim” demiştir. Übey b. Selul, oğlunun merhamet dolu bu cümlelerine Resûl-i Ekrem

¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/64.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 31/53.

¹¹⁰ el-Mücâdele 58/22.

¹¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/330.

¹¹² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 31/53.

¹¹³ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 22/64.

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 29/277; Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/330; İbni Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/468.

¹¹⁵ en-Nûr 24/11.

¹¹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 17/210.

¹¹⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 22/655.

(s.a.s.) hakkında çirkin sözler söyleyerek karşılık vermiştir. Bu duruma öfkelenen Abdullah (r.a.), onu öldürmeye niyetlenmiş, bunun için Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.) müsaade istemiştir. Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.) aldığı cevap ise “Hayır, ona yumuşak davran ve iyilik yap” olmuştur. Yaşanan bu hadisenin Mücadele suresinin son âyetinde geçen “babaları” ifadesinin nüzul sebepleri arasında olduğu rivayet edilmektedir.¹¹⁸

9. Hz. Esmâ

Hz. Esmâ, Hz. Ebu Bekir'in kızı olup o, aynı zamanda, hicret esnasında mağarada buldukları süre zarfında Resûl-i Ekrem'e ve babasına erzak temin eden kişidir.¹¹⁹ Hz. Esmâ'nın annesi, Hz. Ebu Bekir'in ilk eşi Kuteyle'dir. Kuteyle İslamiyeti kabul etmeyince Ebu Bekir (r.a.) onu boşamıştır.¹²⁰ Rivayete göre, Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ile Kureyş müşrikleri arasındaki sulh döneminde Kuteyle, Esmâ'ya gelmiş ona bir küpe ve bazı şeyler hediye etmek istemiştir. “Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz.”¹²¹ kavli ilahisi bu hediyeleri kabul etmek istemeyen Esmâ'nın, durumu Resûl-i Ekrem'e (s.a.s.) anlatması üzerine nâzil olmuştur.¹²² Kuteyle'nin sonraları Müslüman olduğu sanılmaktadır.¹²³

Sonuç

Bu çalışma kapsamında yakınlarıyla ilişkileri ele alınan zevatın her birinin sahabenin önde gelen, tanınmış fertleri olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Abdullah b. Abdullah b. Übey hariç tümü muhâcirlerden olan bu mümtaz şahsiyetlerin nüzûlüne sebep teşkil ettikleri âyetler, müminlere hak yoldan sapmış yakınlarıyla ilişkilerinde gözetmeleri gereken hassasiyetleri beyan etmektedirler. Konuyla ilgili rivayetler sahabenin sulh ortamında malum yakınlarıyla aralarındaki akrabalık bağlarını dikkate almak, onların, inançlarına veya Resûl-i Ekrem'in şahsına yönelik menfi teşebbüslerine ise asla müsamaha göstermemek şeklinde bir yol benimsediklerini ihsas ettirmektedir. Bu hadiseleri müteakip nâzil olan âyetlerin bir kısmı sahabeden sadır olan fiilleri tasvip eder mahiyettedir. Diğer bir kısmı ise işlenen fiili tashih etmektedir. Sahabenin savaş orta-

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/329.

¹¹⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/212-213.

¹²⁰ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/104.

¹²¹ el-Mümtehine 60/8.

¹²² Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/408.

¹²³ Ali Yardım, “Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddîk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/402.

mında söz konusu yakınlarına yönelik fiillerinin ise Kur'ân tarafından da-
ima övüldüğü müşahede edilmektedir.

Sahabe yakınlarından bazıları Resûl-i Ekrem'in şahsını hedef alan çir-
kin sözler sarf etmelerine rağmen onun (s.a.s.), daima onların hidayete
ermeleri için çaba sarf ettiği görülmektedir. O (s.a.s.), bu yaklaşımıyla as-
habına da örnek olmuştur. Resûl-i Ekrem ve ashabının sergiledikleri yapı-
cı tutum vesilesiyle malum kitleden İslâm dinine girenler olmuştur.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin. "Mus'ab b. Umeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/226-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Alpaydın, Mehmet Akif. "Kur'an'da Allah-İnsan İlişkisinin Müşahhas Bir Örneği: Muvâfakat Hâdisesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2016), 99-136.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-Meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Arik, Selim. "Kerâmet ve Firâset Bağlamında Muvâfakât-ı Ömer". *Diyanet İlmî Der-ği* 41/4 (Ekim-Kasım-Aralık 2005), 115-128.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Küttübü'n-Nebî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1398.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Ensâbu'l-Eşrâf*. 13 Cilt. thk. Muhammed Hami-dullah. Mısır: Dâru'l-Maarif, t.y.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kâhire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980.
- Câhiz, Ebû Osmân Mahbûb. *el-Osmâniyye*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-Arabiyye*. 7 Cilt. thk. Ahmed Abdü'l-Çafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1990.
- Çubukçu, Asri. "Ebû Kuhâfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/177-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Demircan, Adnan. "Utbe bin Rebîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/235-236. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/495-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Fayda, Mustafa. "Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Siddîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/159. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstan-bul: TDV Yayınları, 2007.

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 21 Cilt. by: Dâr'u Hicr, 1417/1997.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 15 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. 20 Cilt. by: Matbaatü'l-Cevânib, ts.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübra*. 11 Cilt. thk. Ali Muhammed Amr. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâeddîn el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- Kaya, Murat. *Hiz. Ebü Bekir'in Kur'an'a Hizmetleri ve Tefsirdeki Yeri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Koçak, Muhsin. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Macit, Yüksel. *Muvâfakât-ı Ömer*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. *Kitâbü'l-bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. by: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. 2 Cilt. Riyad: Dâr-u Tayyibe, 1. Basım, 2006.
- Nesefî, Ömer. *Metnü'l-Akâid*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.
- Nüveyrî, Ahmed bin Abdilvehhâb. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Sönmez, Mehmet Ali. "Abdullah b. Ebü Bekir es-Siddîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/95-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'an*. 26 Cilt. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. Kâhire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001.
- Taftâzânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l-akâid*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts.
- Önkâl, Ahmet. "Ebu Ubeyde bin Cerrâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/249-250. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yardımlı, Ali. "Esmâ bint Ebü Bekir es-Siddîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/402-404. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehrâveyn Yayınevi, ts.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lami'n-Nübela*. 25 Cilt. thk. Şuayb el-Arnâvut, Hüseyin el-Esed. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985.
- Zübeyrî, Ebü Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab. *Kitâbu nesebi Kureyş*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1951.